

Deliberatu(m) est.

46. A Byrák, mind iutának kemény feő törésre,
Pro et Contra vigyázuán illjen súlyos pörre,
Véghre így kiáltának minden rendek erra:
Tegyünk arany Coronát a Bornak feiére.

Conclusio.

47. Ezen Látás⁹⁾ teörténék nytra Vármegyébe(n),
Ezer hatszáz eötven nyolcz ieles esztendőben,
Ezt noha nem kell irny Propheták könyvébe(n),
Nem árt mégh is hogy legyen Scythiay nyeluen.

Jegyzet. 1. *Pántolódnak* = kötekednek, versengenek értelemben a Dunántúl, Pápa vidékén ma is élő tájszó, a XVII. században Pázmány Péter is többször használja. — 2. *Ükröndés* = ökreendezés, ugyanazon vidéki tájszó. — 3. *Eöstökben* (üstökben) *menni* = birkózni. — 4. *Krakó fölé* más kézzel írva: *Nitra*. — 5. *Lengyeleknek* fölé szintén más kézzel írva: *tótoknak*. — 6. *Kuzánának*, valószínűleg annyi mint: *Kuzálnának*, így rokonértelmű a következő sorral, hogy a szöllőfűrtöt *lakóhelyéről*, vagyis a tőkéről, leszaggatják s présbe gyömösözik, hogy *csontjait*, vagyis kacsait, összetörjék. — 7. Mind a három sor értelme, hogy a vizet felforrallják s így teszik ihatóvá. — 8. *Eminentünkben*, vagyis mint a vers címe is mondja, hogy «felliéb való méltóságuk», elsöbbségük ügyében ítéljenek a bírák. — 9. *Látás* = igaz-látás, törvénytevés, ítékezés.

BADICS FERENC.

KAZINCZY EGY ISMERETLEN ÉRTEKEZÉSE.

A Nemzeti Múzeum Széchenyi-Könyvtárának kéziratárában, 872. Fol. Hung. jelzés alatt, Kazinczy Ferencnek egy 12 főlólapra terjedő, saját kezével írott, eredeti dolgozata található. A kéziraton ugyan magán Kazinczy neve vagy aláírása sehol sem szerepel, mivel a dolgozat befejezetlen, de nemcsak maga a kézirat, hanem a stílus és helyesírás is mind irodalmunk vezérére mutat mint szerzőre. E dolgozatnak tulajdonképen nincs címe, de abból, hogy bevezető fejezete (1—4. lap) ezt a címet viseli: *Bévezetés a Törvények Lelke nevű könyvhöz*, azt kell következtetnünk, hogy annak a *Törvények Lelke* címet szándékozott adni.

Montesquieu nagy műve, az *Esprit des Lois* (1748), amelyet Kazinczy és kortársai a *Törvények lelke* név alatt emlegettek, nemcsak ismert, hanem nagy tiszteletben álló könyv volt az előhaladottabb nyugati eszmék iránt rajongó s ezzel együtt a magyar nyelvet és irodalmat fejleszteni, a fejlődési abszolútizmust a kellő korlátok közé szorítani, a közállapotokat a művelt nyugati színvonalra fölemelni óhajtó hazafiak előtt. Montesquieu nevét már az a két körülmény jóhangzásúvá tette a magyar nemesek és litterátorok előtt, hogy egyfelől 1728 június havában meglátogatván hazánkat, több hetet töltött részint Pozsonyban, hol az országgyűlés vezető embereivel (többek közt Nádasdy Lukács belgrádi püspökkel s gr. Esterházy hercegprimással) ismeretséget kötött, részint Körmöc, Selmec, Besztercebánya és Újbánya városokban, hol a bányászati viszonyokat tanulmányozta¹ — s hogy

¹ Lásd e sorok írójától: *Montesquieu utazása Magyarországon*. (Ak. Ér., 1914: 168—177. lap és EphK. 1915: 137—138. l.)

másfelől a hazai viszonyainkról itt nyert helyes információ nyomán főművébe: az *Esprit des Lois*-ba (VIII. könyv, IX. fejezetbe) a magyar nemességről a következő nyilatkozatot iktatta: «Láttuk, a Habsburg-ház szüntelenül azon dolgozott, hogy a magyar nemességet elnyomja. Nem tudta, mennyire javára fog az egykor válni! Pénzt keresett ezeknél a népeknél, ami itt nem volt; s nem látta meg a férfiakat, akik itt voltak. Mikor annyi (idegen) fejedelem megosztott államain, a monarchiának minden része, úgyszólván mozdulatlanul és minden ellenállás nélkül hullott le egymás után. Csak ebben a nemességben volt élet, amely felháborodott amely mindent elfelejtett azért, hogy harcra kéljen, s amely azt tartotta, hogy dicsőségéhez tartozik: elesni és megbocsátani!»¹

De műve, melyet e nyilatkozat már előre rokonszenvessé tett a magyarok előtt, vezérlő gondolatainál fogva is alkalmas volt arra, hogy a magyar nemesség és irodalmi világ szívéhez közel férközzék. Hiszen az, mint tudjuk, az önkényuralommal szemben az alkotmányos szabadság mellett szállt síkra, melynek mintaképeül az angol alkotmányt tünteti fel, s ezen alkotmányos szabadság alapföltételül először hangoztatja s viszi be az egész európai közvéleménybe a törvényhozó, végrehajtó és bírói hatalom egymástól való különválasztásának gondolatát. Így nem csoda, hogy műve nagy tekintélyre emelkedett Magyarországon, a nemesség benne látja létezésének elméleti igazolását; írók, publicisták egyre-másra idézik, Bessenyei az ő tanítása szellemében igyekszik műveiben Magyarország meglevő politikai berendezését racionális filozófiai alapokra fektetni. E kedveltsége okozta, hogy Caldwell angol utazó 1751-ben Pozsonyban egy könyvkereskedőnél az *Esprit des Lois*-nak egy latin, tehát a magyar nemzet politikai nyelvére való fordítását látta; de viszont ez keltette föl iránta a bécsi cenzúra féltékenységét is, mely a tiltott könyvek közé sorozta, s csak Van Swietennek, Mária Terézia felvilágosult miniszterének sikerült a tilalmat feloldania. Kapott is rajta a magyar nemesség, melynek eszménye a nemességre alapított alkotmányos monarchia volt, mert fegyverül használhatta azt az abszolutizmus ellen. Az 1790-ben megnyílt országgyűlés gondolkörében a törvényhozó és végrehajtó hatalom elválasztásának szüksége már elfogadott közhit, a zempléni diétai utasítások a két hatalom elválasztását követelik.² Mily kedvelt könyve volt nemességünknek az *Esprit des Lois*, mutatja Török Zsigmond ügyvéd és országgyűlési követ eljárása, aki 1790-ben 40 arany jutalmat tűz ki annak, aki Montesquieu e főművét jó, tiszta és folyékony magyar nyelvre lefordítja — de felhívása, sajnos, meddő maradt!

Hogy a német és francia irodalom klasszikusait olvasó és tanulmányozó Kazinczy is ismerte és tisztelte Montesquieu-t, és olvasta e művét, azt egészen természetesnek tarthatjuk. Levelezéseiben több helyt emlékezik róla s idézi egyik-másik mondását; így pl. többször citálja Montesquieu azon tételét, hogy csak a virtus istájsza a társaságnak (Lev. V, 409, 416, 555;

¹ Még két más helyen találunk művében a magyar viszonyokról említést: a XV. könyv X. fejezetében, hol a jobbágyok helyzetéről, és a XXI. könyv XXII. fejezetében, hol a bányaművelésről emlékezik.

² Eckhardt S., *A francia forradalom eszméi Magyarországon.* (1924), 22—25. l.

XXII, 250) — vagy azt: «Emlékeztén Montesquieuből, hogy a Virtus *hová*, az Ehre ismét *hová* való» (VII, 71); emlegeti, hogy «Seitdem Voltaire sein Haupt emporhob, liest alles den Esprit des Lois» (XVIII, 16, 22); nem egyszer Filangieri olasz állambölcseivel együtt idézi őt (V, 409, 416).

Mindezeket tudva, s szem előtt tartva azt, hogy Kazinczy 1790—1792-ben Rousseau *Contrat socialját* is magyarra lefordította — «Rousseauinak *Contrat — Socialja* . . . kézeim közt munkában vagon» (Lev. 1790, III. 8.), de már 1793 július 27-én ezt írja Kis Jánosnak: «A Genevai szerencsétlen Polgár munkáját megégettem, de a két első könyvét újra lefordítottam; ez nem fog világot látni, mert az idők nem úgy folynak, hogy láthasson, — de jó emberek M Sptumban¹ olvassák» (Lev. II. 298. l.) — önkéntelenül merült fel lelkemben, amint Kazinczy Nemzeti Muzeumbeli kéziratának címét megpillantottam, hogy itt az *Esprit des Lois*-nak Kazinczytól megkezdett, de rövid idő múlva, sajnos, abbahagyott magyar fordításáról van szó, s a *Bévezetés*, a kézirat 1—4. lapja, nem egyéb, mint a *Törvények Lelkének* magyar fordításához írt Előszó. Dr. Weiss Leo zürichi mérnök úr, aki Kazinczynek e kéziratára felhívta figyelmemet, ugyanígy vélekedett, a *Bévezetést* előttem a fordításhoz írt Előszónak, a következő 5—12 lapot pedig magának az *Esprit des Lois* fordításának nyilvánította.

De amint aztán közelebbről megtekintettem ezt az állítólagos fordítást (5—12. lap), melyen a *Bévezetéssel* ellentétben többszörös igazítások, törlések s áthúzások láthatók, csakhamar észrevettem, hogy ez nem az *Esprit des Lois* fordítása. Különbözik már a *Bévezetés* olvasása alkalmas arra, hogy az embert ebben a föltevésében megingassa. Sehol e szakasz első ⁴/₅ részében Kazinczy nem említi sem Montesquieu-t, sem az *Esprit des Lois*-t, hanem a nép nyomorúságának okáról, a fejedelem és a nép közti viszonyról, a tortura elleni hadakozásról van benne szó — s csak az utolsó rövid kikezdésben idézi Montesquieu halhatatlan nevét, említi, hogy nyomdokain indult el ő is (Kazinczy), de reméli, hogy «Olvasóim az én lépésimet ki fogják ismérni az ő nyomdokai között.»

De mindezeknél még jobban meggyőződünk arról, hogy itt nem az *Esprit des Lois* magyar fordításáról van szó, ha az úgy vélt fordítást vesszük elő és megpróbáljuk összevetni az *Esprit des Lois* eredeti szövegével. Ez összevetésnél azonnal kiábrándulunk föltevésünkből. Kazinczy kéziratában az I. RÉSZ címe: *A Törvényeknek eredetéről*, a II. RÉSZÉ: *Hol veszi eredetét a büntető Hatalom?* a III. RÉSZÉ: *Következtetések* (Első, Második, Harmadik Következtetés). Ilyen részek, ilyen fejezetek sehol nincsenek Montesquieu-nél; az *Esprit des Lois* a szerzői *Avertissement* és *Préface* után az I. könyvben *A Törvényekről általában* tárgyal s e könyv első három fejezetének címe: I. A Törvények a különböző lényekhez való vonatkozásukban, II. A természeti törvények, III. A pozitív törvények. Mint e felsorolásból és egybevetésből kitetszik, Kazinczy kéziratának egyes részei semmiképen sem felelnek meg az *Esprit des Lois* I. könyve 1—3. fejezeteinek! Ez az állításunk még szilárdabbá válik, ha Kazinczy szövegét összehasonlítjuk Montesquieu szövegével; itt első pillantásra észrevesszük, hogy

¹ Manuscriptumban.

a kétféle szöveg teljesen különböző két dolog — Kazinczy már az I. Részben, midőn Törvényekről szól, ezek alatt a büntető törvényeket érti, a II. Rész pedig már határozottan ezekről beszél.

Ha tehát a Kazinczy kézírata nem tekinthető az *Esprit des Lois* fordításának, kérdés, vajon nem más idegennyelvű állambölcseleti mű fordítása-e az, bár ő a *Törvények Lelke* nevet adta neki? E föltevésről is hamar le kell mondanunk, mert hiszen sem Rousseau *Contrat social*jával — ezt, mint láttuk, oly nagyra becsülte Kazinczy, — sem Filangieri olasz állambölcselelő *La Scienza della Legislazione* (1780) c. művével, mely az államélet különböző ágaiban szabadelvű reformokat sürget, s e miatt nagyon rokonszenves volt a széphalmi mester előtt, nem egyezik a kézirat szövege.

Így nincs más hátra, mint azt Kazinczy önálló, eredeti dolgozatának, egy hosszabbra tervezett dolgozata bevezető részének tekinteni, melyben ő — Hobbes, Puffendorf, Rousseau, Montesquieu és Filangieri eszméinek hatása alatt — az állami, s első renden a büntető-törvényeknek a társadalom érdekeivel való összhangzathozatala mellett tör lándzsát, azt kívánva, hogy a) a vétségekre a törvény, ne pedig a fejedelmi önkény szabjon büntetést; b) a büntetést rendes bíróságok szabják ki; c) a mérték felett való büntetés (tortura) nem áll a közjó érdekében.

Mikor készíthette Kazinczy ezt a befejezetlenül maradt dolgozatát? Minden valószínűség szerint az 1790—1793. esztendőekben, talán a szabadkőműves-páholy kebelében vett ösztönző hatások alatt. 1790 után, mikor II. József önkényuralmának bukása és az 1790—91-iki országgyűlés megnyitása tág teret engedett az alkotmányos átalakulást illető nemzeti reménykedéseknek; és 1793 május hava, vagyis a Martinovics-féle összeesküvés kipattanása előtt, mert ez a reakció, a hatalmi önkény tombolásának megindulását s minden szabadelvű törekvés elfojtását, kiirtását jelentette: ilyenféle, a fejedelmi hatalom korlátozásáról szóló értekezést írni nem lett volna tanácsos. Mint tudjuk, a szabadelvű eszmék megindult üldözése indította 1793 június havában Kazinczyt arra, hogy a *Contrat social* már készen levő magyar fordítását megégesse — s ugyanez lehetett az oka annak, hogy e művét félretette, befejezetlenül, töredéknek hagyta! Még az sem lehetetlen, hogy a dolgozat valamiképen valamelyik barátja (talán Szemere Pál) kezébe került s annak iratai közt maradt fenn, mert Kazinczy, az üldözésektől való féltében, alighanem megsemmisítette volna azt is, mint a *Contrat social* fordítását. Így fennmaradt s érdekes emlékjele Kazinczy politikai reformeszméinek!

A Jegyzetében foglalt olasz idézet alighanem Filangieri művéből való (ennek, az eredeti nem állván rendelkezésemre, nem nézhettem utána), vagyis Kazinczy e részlet kidolgozásánál Filangieri okfejtését követte.

BÉVEZETÉS

a *Törvények Lelke* nevű könyvhöz.

Az emberek a legnyomósabb dolgok elintézését közönségesenn a jó szerencsére, vagy olly személyek jószívúségekre bízzák, kiknek külön javok azt kívánja, hogy a Törvények meggátoltassanak. A Törvényeknek célja az,

hogy a Jó a Társaságnak mindenik tagjára kiterjedjen: ezek ellenben azon vagynak, hogy egy kis résznek határtalan hatalmat és erőt szerezzenek: a nagy rész pedig minden tehetéstől megfosztassék, s szükségben nyomorogjon. Imhol a forrása azon sok rendtelenségek(ne)k, mellyek az emberek közt a közönséges életnek és szabadságnak legnevezetesebb részeibenn eláradtanak. De ők ezeknek eltűréséhez annyira hozzá vagynak szokva, hogy nem is gondoskodnak elhárításokról mind addig, míg az inség a legfőbb grádusra nem lép s az igát elbírní továbbá nem lehet. Ekkor nyitják-fel osztán szemeiket a legszembetűnőbb Igazságoknak látására, melly a gondatlan Nézők szemei elől eddig egyedül azért sikamlottak-el, mert alakok természetes volt; és azért is, mert, hozzá szokván vizsgálat nélkül fogadni-el mindent a mit nékik más mond, tulajdon szemekkel látni nem tudnak.

Tekintsük-meg a historiákat, s látni fogjuk, hogy a Törvények, mellyek-(ne)k szabad emberek végzéseinek kellene lenni, ritkán voltak egyéb, hanem némelly kis számúak(na)k külön hasznok keresése, vagy pedig valamely váratlan s elmúló szükség által okozott rendszabások. Haszontalan keressük ezek(ne)k Rendelőibenn a Természetnek azt a figyelmes Vizsgálóját, a ki az emberek cselekedeteit egy központra tudja összehúzni, s mindenkor szem előtt forogjon az a nagy cél, hogy A LEGTÖKÉLETESEBB BÓDGLÉTEL-BŐL, MELYRE ELJUTNI LEHET, MINÉL TÖBBEN RÉSZESÜLJENEK. Bóldogok azok a Nemzetek, mellyek nem várván az emberi dolgoknak késedelmes elváltozásoknak előfordulását hogy inségek után könnyebben következék, bölcs rendtartások által önként indulnak a bóldoglételnek elébe! S ha valaki, valóbann az a jóltévő Tudós érdemel örökös háladatos-ságot, a ki a leghasználatosbb Igazságoknak sok ideig terméketlenül hevertt magvát ismételten szobája falai közzül a Sokaság közzé ki merte hinteni!

Már ismerjük a Fejedelem és Alattvalók, s Nép és Nép közt lévő Relatiokat; a Nyomatás által közlött philosophiai Igazságoknak szemlélése felébresztette a kölcsönös adást-vevést; s ezen Igazságoknak jóltévő sűgárjai a Nemzeteket a szorgalomnak egy titkos hadakozására tüzelte, arra a hadakozásra, mellyet egyedül magát javallja az Okosság. Ezeket a mi ébredező Századunknak fogják valaha köszönni maradékaink. De a szer felett való büntetéseknek iszonyatos voltát, s azon rendtelenségeket, mellyek a vétségeknek elítéléseiben szoktak megtörténni, ámbár ez egy nevezetes cikkelye a Törvénytevői Tudománynak, kevesen vették mindez ideig is vizsgáló tekintetek alá; felette kevesek tértek-vissza a legelső Anyaigazságokig, hogy a sok századok ólta nevekédő hibák gyökerestül kitépessusenek, vagy legalább azon erővel, mellyel a megismért Igazság bir, a hibásonn indúlt hatalomnak igen is szabados folyása jobbra intéztessék.

Valóban meg nem lehet fogni miként eshetett-meg, hogy az emberi gondoikozás Vezérei azon bóldogtalanok inségeket, kik a kinzásban gyönyörködő oktalanságnak, s kincseikbenn elbúsúltt, elfásúltt Gazdagoknak áldozat-jává lettenek, megindulás nélkül nézhették oly sok ideig! miként eshetett-meg hogy védelmekre nem költek azoknak, kiket *ki nem sültt*, gyakorta *csak képzeltt*, és sokszor *él sem is követhető* vétségek miatt láttak kinzattni! miként nem olvadt szívek szánakozásra azok eránt, kiknek nyomorúságokat

a tömlőc rémítő setétségén feljűl a bűldogtalanoknak, legkínzóbb hóhéra nevette, a Bizonytalanság!

A halhatatlan Montesquieu e kérdésem sietve esett-átal. Hogy én az ő nyomdokaim indúltam-el az onnan jó, mert az Igazság, egyy. Azok mind-azáltal, a kiket Olvasóimnak óhajtok, az én lépésimet ki fogják ismérni az ő nyomdokai között. Be bűldog volnék, ha úgy nyerhetném a józan értelem titkos és szelidszívű tanítványainak helyben hagyását mint ez a Nagy ember! be bűldog volnék, ha az érzékeny lelkekben azt az édes-rezgést támaszthatnám, mellyel ő annak felelnek, a ki az Emberiség eltaposott jussainak védelmére kél-ki.

I. RÉSZ.

A Törvények eredetéről.

Azok a conditiók, a mellyek mellett a független és egyenként élő emberek, kifáradván sokára a hosszas verekedésbe, társaságra költék, Törvény. Látták ők, hogy a szabadság, mellynek meg tarthatása eránt szűntelenül rettegésben kell lenniék, hasznavehetetlen birtok; s készek valának ennek egy részéről lemondani, hogy a megmaradott részzel kényekre s aggodás nélkül élhessenek. Ezen kiki java végett feláldozott szabadság-részeknek summája a *Nemzeti legfelsőbb Hatalom*; az pedig a kinek a Nemzet e szabadságrészeket mint depositumot gondviselés végett általadja, *Uralkodó*: De nem vala elég ezt a depositumot gyűjteni; arról is illő vala gondoskodniök az azt gyűjtő Társaságoknak, hogy az ment maradjon azok, nak ólalkodások előtt, a kik belőle a magok szabadságrészeiket vissza venni-és a másokét is magokéva tenni akarnák. Ezek ellen olly érezhető és nyomós eszközöket kellett vala szerezni; mellyek az uralkodásra s usurpatióra vágyókat a közkinck meglopásától hathatósan rettenték. Ezek az eszközök pedig a *Törvény áthágói ellen szabott büntetések*. — Érezhető eszközöknek kell mondom lenni; ugyan is mutatja a tapasztolás, hogy a szilaj sokaság nem szoktathatik arra, hogy cselekedetét mindenekben állhatatos inormértékhez szabja. Mind a physikai, mind a morális Világban egy titkos törekedést veszünk észre a széljelbomlás felé. Ennek a titkos törekedésnek ereje elhat még a Társaságokra is; és ha azoknak Örjei a Népet érezhető és elmére szűntelenül ható eszközök által nem tartanák helybenn, úgy azon kötelékék, mellyek eddig a Társasági alkotványt fenntartották vala, bizonyosann öszvebontódnának. Haszontalan lessz külbömbenn a Társaság Örjeinek minden igyekezetek. Mikor a meghevűltt indúlat maga előtt látja azt a mit kíván, mikor látja hogy csak akarni kell s mindjárt fog véle élhetni, akkor erőtlen zabola az okok előhordása, az ékesen szólás, és akármelly mélységes philosophiai Igazság is!

II. RÉSZ.

Hol veszi eredetét a büntető Hatalom?

Hijába igérünk állandóságot olly Végezéseknek, mellyekkel ellenkezésben vagynak az emberi szívnek eltörölhetetlen érzései. Olyan akadékokba fognak azok botlani elébb vagy utóbb, mellyeken nem lehet venni erőt, akármelly hatalom támogassa bár. Így látjuk hogy a legnagyobb mivkerekék forgásait,

a kicsiny ugyan, de megszűnés nélkül ellenkező akadék végzése is megállítja.

Tekintsünk az emberi szívbe, s azonnal felleljük azt a kútfőt, a honnan a Fejedelemségeknek az a hatalma ered, mellyel a vétségeket büntetik.

Már feljebb láttuk, hogy a társaságos életre költt emberek a magok természeti szabadságoknak egy részét a köznek általadták. De azt nem ingyen adták-által; hijába beszéljük mi azt; tartzuk az illetén költeményeket a szerelmesek Románjaikba! Sőt inkább látjuk hogy azt óhajtja minden, hogy azok a kötések, a mellyek másokat köteleznek ő eránta, ne kötelezzék viszont őt is mások eránt. — Ezt másképen kell előadnunk.

Annýira szaporodván az emberi Nem, hogy magát továbbá azzal a kevéssel, a mit néki a miveletlen Természet szűkön nyújtott, bé nem érhette, az eddig egyenként élő emberek öszve kezdenék szivárgani. Az első csoport látására más csoport állott egyyüvé, hogy tulajdonát amannak megtámadása ellen védelmezze; s idő multtával a személy között folytt háború Nép és Nép közt folyó háborúvá vált.

Nem önként adták tehát által az egyenként éltt emberek a magok szabadságrészeiket a köznek, hanem szükségből; honnann érthetni hogy a közkinésbé kiki minél kevesebb szabadságrészt tett-le, annyit tudniillik, a mennyi elégséges vala másoknak arra bírására hogy azok őt, ha valaki által megtámadtatik, óltalmazák. S imhol van ezen minél kevésbb szabadságrészeknek summájában az a forrás, mellyből a Büntető Hatalmat a Fejedelem veszi; ez nem egyéb, hanem az az óltalom, mellyel a köznséges bátorságnak deposituma a Megtámadások ellen védelmeztetik. Ha a vétségekre ítétt büntetés több mint *depositum óltalma*, úgy nem *Igasság* többé, hanem *kegyetlenkedés*; úgy nem *Jus*, hanem *Tett**), mert mind az a fenyték, melly a köz boldoglétel depositumának védelmével továbbra hat, igasságtalan fenyték. Ellenbenn annál igasságosabb az, mentől szentebb tekintetben tartja, mentől hűségesebben őrzi a Fejedelem a maga Alattvalóinak szabadságokat s boldoglételeket.

*) «Ugy nem Jus, hanem Tett». — A Fordító attól tart, hogy itt homályos lessz sok olvasóra nézve. Kedveéért ide teszi az olasz textust: «L'aggregato di queste minime porzioni possibili forma il diritto di punire; tutto il di piu è abuso, e non giustizia; è Fatto, non già Diritto.» *Rousseau* u egy helytt azt mondja hogy ő nem tud világos lenni azoknak, a kik őt megérteni nem akarják; s ezt mondja a Fordító is. — De lássuk az Iró scholionját: | — Meg kell jegyeznünk, hogy ez a nevezet: *Jus*, nem ellenkezik ezen más nevezetnek: *Erő*, értelmével; sőt inkább a *Jus* nem egyéb, hanem *nagyobb számnak használó Erő*. Továbbá e nevezet alatt: *Justitia*, nem értek itt egyebet, hanem azt a kötélt, a melly egybeszőve tartja a Társaság tagjainak személyes javait; és a melly azt eszközi, hogy a Társaság az előbbeni függetlenségbe ne essék újolag.

Azt is szükség említenem, hogy ezen nevezethez nem kell azt az ideát ragasztani, mintha az valami ollyas *valóság* volna, mint a physical erő, vagy valami ehhez hasonló dolog. Én ez alatt egyedül azt a részetlen (simplex) módot értem, mellyel az emberek ideákat vesznek, és a mellynek mindenünk boldoglételére olly nagy béhatása vagyon. Sem azt az Istentől-eredett *Igasságot* nem értem, melly a jövő élet s büntetéseit tárgyozza.

III. RÉSZ.

Következések.

Az ELSŐ KÖVETKEZÉS a mondottakból az, hogy a vétségekre egyedül a Törvény szabhatja meg a büntetéseket; és hogy ez a hatalom nem állhat senkinél másnál a Fejedelem személyén kívül, úgymint a ki a Társasági Szövetség által egybeállott egész Társaságnak képét viseli. Tagja lévén tehát minden Tisztviselő a Társaságnak, világos az, hogy ő a Társaságnak más tagjára büntetést nem vehet hanemha az elkövetett vétségre ez a büntetés már annakelőtte a Törvény által lett volna kiszabva. Ha a Törvény meghatározása nélkül önmagától ítél a Tisztviselő büntetést a vétségre, úgy annyit térszen mintha a kiszabott büntetést új büntetéssel nagyítaná; ezt pedig még azon szín alatt sem lehet megengedni soha is, hogy azt a Köz Jó s a Polgároknak nyúgodalma kívánják.

MÁSODIK KÖVETKEZÉS az, hogy a Társasági Szövetség egy eránt kötelezvé mind a két Felet egymás eránt, a Társaság nincs kevésbbé lekötelezve a maga Tagjainak, mint a Tagok egyenként a Társaságnak. Ez a szent lánc a thronusról szinté a kolduskunyhóig nyúlik-le, s egygaránt szorit mind szegényt mind gazdagot, s azt jelenti hogy a köz jó azt ki(vánja) hogy a nagy számnak használó kötések szentül megtartassanak. Bontsd-fel e láncnak csak egyik szemét bár, s nyitva lessz az Anarchiának a kapu! — Innen az következik, hogy a Fejedelemnek, a ki az egész Társaság képét viseli, a Társaságnak mindenik tagjára illhető Törvényeket kell szabnia, nem pedig arról hozni ítéletet, hogy a Vádolt általhágta-é a megszabott Törvényt, vagy nem? Ha ezt ítélné a Fejedelem, úgy a Társaság két részre volna szakasztva; az egyik részt a *Fejedelem*, azaz az ő általa repraesentált Társaság tenné; s ez azt állítaná, hogy a Vádolt a megszabott Törvényt igen is általhágta; — a másik részt tenné a *Vádolt*; s ez tagadná, hogy őáltala a Törvény általhágattatott. — Látni való tehát hogy harmadik valakinek kell lenni Birónak a vád megítélése végett. Ez a *harmadik valaki* a rendes Magistratus; s az ő appellálhatatlan szententziáinak nem szabad egyébnek lenni, hanem *Igennek* vagy: *Nemnek* arra a kérdésre, hogy a Vádolt a törvénynek fennforgó cikkelyét általhágta-é?

HARM. KÖVETKEZÉS. Lehetetlen azt tagadni, hogy a mérték felett való büntetések a közjóval, sőt még a büntetéseknek legközelebbi céljokkal is, a történéhető vétségek meggátlásával ellenkeznek. De tégyük-fel hogy a közjóval nem ellenkeznek, hanem csak haszontalanok: látni való lessz még is mindenkor, hogy ezeket a józan gondolkozás útálatosoknak s tilalmasoknak kiáltja, azt állítván hogy jobb légyen magokat bóldogoknak érző polgárokon, mint iga alatt nyögő, s ott is félve és titkon nyögő foglyokon uralkodni. A szelid büntetést a közjó (me)gkívánja: a dühös vezetés, kinza(tás) és öletés pedig ellenkezik mind az Igassággal, mind a Társasági kötés természetével.

Közlí: RÁCZ LAJOS.